

UDK 37.01(497.5)“1848“
Primljeno: 10. 3. 2012.
Prihvaćeno: 15. 5. 2012.
Izvorni znanstveni rad

O temeljima modernoga školstva u Habsburškoj Monarhiji i Hrvatskoj

Vlasta Švoger
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
E-adresa: vsvoger@isp.hr

U radu se donosi usporedna analiza *Nacrta temeljnih načela javne nastave u Austriji iz 1848.* (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*) i *Osnove temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu iz 1849. godine.* Prikazuju se društvene i političke okolnosti u kojima su doneseni spomenuti zakonski prijedlozi i njihov utjecaj na razvoj školstva u Habsburškoj Monarhiji i hrvatskim zemljama.

Ključne riječi: povijest školstva, Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji iz 1848., Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu iz 1849., Franz Seraphin Exner, Prosvjetni odsjek Banskoga vijeća

1. Društvene i političke prilike u Habsburškoj Monarhiji i hrvatskim zemljama 1848. i 1849. godine

U proljeće 1848. godine revolucionarni val iz južne Italije i Francuske zapljusnuo je gotovo cijelu Europu. U Habsburškoj Monarhiji nastalo je nekoliko revolucionarnih žarišta, a najvažnija od njih bile su sjevernotalijanske zemlje, Mađarska i Beč. Revolucionarni pokreti u habsburškoj državi posvuda su iznosili slične liberalne zahtjeve. Najvažniji među njima bili su donošenje ustava i uspostava ustavne monarhije s parlamentom i njemu odgovornom vladom, uvođenje temeljnih političkih i građanskih sloboda i prava: jednakosti pred zakonom, vjerske i nacionalne ravnopravnosti, ukidanje podložništva i tlake, proglašenje jednakosti u

plaćanju poreza, slobode govora, mišljenja i tiska, učenja i poučavanja, slobode okupljanja i udruživanja i tako dalje. Talijanski i mađarski revolucionarni pokret težili su i za osnivanjem vlastitih nacionalnih država - samostalne i nezavisne talijanske države odnosno samostalne Mađarske s ostatkom Monarhije povezane isključivo zajedničkim vladarom.¹ Hrvatski politički pokret 1848.-1849. uz navedene liberalne zahtjeve tražio je i ostvarenje teritorijalne cjelovitosti hrvatskih zemalja, uvođenje narodnog odnosno hrvatskoga jezika u upravu, sudstvo i školstvo, obrazovanje u slobodnom i nacionalnom duhu, dostupno svim društvenim slojevima, osnivanje sveučilišta u Zagrebu te slobodnu kulturnu suradnju s ostalim južnoslavenskim narodima.²

Među traženim liberalnim pravima i slobodama nalazile su se i takozvane akademske slobode, odnosno sloboda učenja i poučavanja, koje je osobito zahtijevala bečka i praška studentska populacija. Pojam 'sloboda poučavanja' podrazumijevao je povezivanje znanstvenoga istraživanja i poučavanja te slobodno poučavanje svake znanosti prema načelu „Znanost i učenje su slobodni!“. Njezino ograničavanje nije se provodilo naredbama nego slobodnom razmjenom mišljenja znanstvenika u javnome tisku. Na taj je način sloboda poučavanja tijesno poveza-

¹ O revolucionarnim previranjima u Europi i Habsburškoj Monarhiji 1848.-1849., njihovim uzrocima, tijeku i društvenim aspektima u kojima su se manifestirali usp.: Jonathan Sperber, *The European Revolutions, 1848-1851*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.; Joseph Alexander Helfert, *Revolution und Reaktion im Spätjahre 1848*, Prag: Verlag von F. Tempsky, 1870.; Joseph Alexander Helfert, *Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848-49*, I-II., Wien - Freiburg i. Br.: Herder, 1907-1909.; Rudolf Kiszling, *Die Revolution im Kaisertum Oesterreich 1848-1849*, I-II., Wien: Universum, 1948.; Robert A. Kann, *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848-1918*, I., New York: Columbia University Press, 1950.; Istvan Deak, *The Lawful Revolution. Louis Kossuth and the Hungarians 1848-1849*, New York: Columbia University Press, 1979.; Péter Hanák, *Ungarn in der Donaumonarchie. Probleme der bürgerlichen Umgestaltung eines Vielvölkerstaates*, Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenburg; Budapest: Akademiai Kiado, 1984.; Milan Prelog, *Slavenska renesansa 1790-1848.*, Zagreb: Jugoslovenska štampa, 1924., pretisak Rijeka: Ex libris; Zagreb: Grafomark, 2007.

² O hrvatskome političkom pokretu 1848.-1849. usp.: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1979.; Iskra Iveljić, *Pokušaji modernizacije u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji od 1848. do 1850. godine*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, 1992.; Petar Korunić, „Hrvatski nacionalni program i društvene promjene za revolucije 1848/49. godine“, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest* 31 (1998.): 9-39.; Petar Korunić, „Osnovice građanskog društva u Hrvatskoj za revolucije 1848-49. godine“, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, 32-33 (2001.): 69-104.; Nikša Stančić, „Das Jahr 1848 in Kroatien: unvollendete Revolution und nationale Integration“, *Südost-Forschungen* 57 (1998.): 103-128.; Nikša Stančić, „Hrvatski pokret 1848. godine“, u *150. obljetnica hrvatskoga pokreta iz 1848., Javni sastanak održan 5. lipnja 1998., Predavanja održana u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti*, sv. 72., ur. Andrija Kaštelan, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1999., 23-52.; Tomislav Markus, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.; Tomislav Markus, *Hrvatski politički pokret 1848.-1849. Ustanove, ideje, ciljevi, politička kultura*, Zagreb: Dom i svijet, 2000.; *Hrvatska 1848. i 1849. Zbornik radova*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001.; Vlasta Švogler, *Südslawische Zeitung 1849.-1852. Organ nove epohe kod Južnih Slavena*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest - Dom i svijet, 2002.; Vlasta Švogler, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2007.; Arijana Kolak, *O Mađarima i mađarskoj politici u javnosti Banske Hrvatske 1848./49.*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2006.

na sa slobodom izražavanja misli. U skladu s tim načelima sveučilišta su postala nositelji znanstvenoga istraživanja i zadatak im je bio informiranje studenata o novijim rezultatima i metodologiji istraživanja. Sloboda učenja podrazumijevala je pravo studenata da sami biraju kolegije koje žele slušati te redosljed kojim će ih slušati.³ Uvažavajući zahtjeve studenata bečkoga i praškoga sveučilišta, 30. ožujka 1848. godine u ime vladara slobodu poučavanja i učenja proglasio je prvi austrijski ministar javne nastave Franz barun von Sommaruga. Ta je odluka imala dugoročne pozitivne posljedice i potaknula je reformu javne nastave u Austrijskome Carstvu.

Međutim, ubrzo su se dodatno zaoštrile političke okolnosti odnosno revolucionarna vrenja u sjevernim talijanskim zemljama i Mađarskoj prerasla su u krvave oružane sukobe revolucionarnih snaga s regularnim carsko-kraljevskim vojnim postrojbama. Te su borbe trajale sve do kasnoga ljeta 1849. godine kada je uz pomoć ruske vojske ugušena mađarska revolucija.

Do zaokreta u politici popuštanja pred revolucionarnim zahtjevima došlo je već u prosincu 1848. nakon što je cara Ferdinanda I. (V.) na prijestolju zamijenio nećak Franjo Josip I., a nova vlada Schwarzenberg–Stadion postupno je krenula centralističkim smjerom u vođenju države. Daljnji jasni pokazatelj novoga smjera u vođenju državne politike bilo je oktroyiranje Ustava 4. ožujka 1849. i rastjerivanje parlamenta u Kroměřížu uz pomoć vojne sile. Tim je ustavom potvrđen centralistički ustroj Monarhije, sve povijesne zemlje pretvorene su u krunovine s prividnom autonomijom, a na temelju načela o monarhijskome suverenitetu i božanskome legitimitetu monarhove vlasti cjelokupna politička moć stavljena je u ruke vladara. Popis građanskih i političkih prava nije inkorporiran u Oktroyirani ustav nego je objavljen kao posebni patent, a ove slobode precizno su definirane i ograničene.⁴

2. Donošenje zakonskih prijedloga o uređenju školstva u Austriji i Hrvatskoj krajem četrdesetih godina 19. stoljeća

Tijekom 19. stoljeća nastavljaju se u ranome novom vijeku započeti procesi modernizacije školstva na svim razinama, koji su rezultirali njegovim pretvaranjem u sustav koji je normirala i njime upravljala država. Taj je proces u Habsburškoj Monarhiji započeo u 18. stoljeću reguliranjem osnovnoga školstva, a u prvoj njegovoj fazi donesen je *Opći školski red* iz 1774. godine (*Allgemeine Schulordnung für die*

³ Dok je sloboda poučavanja ostala na snazi i unesena je u Ustav iz 1867. godine, sloboda učenja uskoro je ograničena uvođenjem studijskih nastavnih planova i obveznih kolegija. Opširnije o tim slobodama usporedi: <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.I/1406666.htm> (10. veljače 2012.);

⁴ http://www.uni-graz.at/uarc1www_geschichte/uarc1www_universitaet (10. veljače 2012.); <http://www.josephinum.meduniwien.ac.at/allgemeine-informationen/chronik> (10. veljače 2012.)

⁴ Ukratko o glavnim obilježjima Oktroyiranoga ustava usp. Švogger, *Südslawische Zeitung*, 157-159.

deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen k. k. Erbländern).⁵ Proces modernizacije školstva nastavljen je postupnim stvaranjem preduvjeta za znatnije intervencije države u srednje i visoko obrazovanje, a najvažnije reforme u pedagoškom i organizacijsko-upravnom pogledu provedene su u 19. stoljeću. Revolucionarno vrenje u proljeće 1848., koje je vladajuće krugove prisililo na uvođenje liberalnih političkih prava i sloboda, među njima i slobode učenja i poučavanja, znatno je pridonijelo stvaranju povoljne klime za provođenje važnih obuhvatnih reformi u obrazovnome sustavu.⁶

Glavni preduvjet za ostvarenje spomenute slobode, koja bi se u praksi realizirala na sveučilištima, bilo je stvaranje osmogodišnje gimnazije odnosno spajanje šestogodišnje gimnazije i dvogodišnjega pripremnog studija filozofije. To nije bilo moguće bez temeljite reforme cjelokupnoga srednjeg i visokog obrazovanja.

Već nekoliko godina prije revolucije u političkim krugovima nadležnima za prosvjetu u Austriji razmišljali su o glavnim načelima reforme srednjega i visokoga školstva. Jedan od glavnih protagonista reformskih nastojanja u obrazovnome sustavu bio je Franz Serafin Exner,⁷ profesor filozofije na Sveučilištu u Pragu. Uživao je veliki ugled u političkim i prosvjetnim krugovima te se često tražilo njegovo stručno mišljenje. Kao glavno načelo buduće reforme prihvaćeno je njegovo shvaćanje o potrebi sveobuhvatne reforme studija filozofije i gimnazija, koji su tijesno povezani, a formulirao ga je 27. travnja 1845. godine u stručnome mišljenju o prijedlogu nastavnoga plana za gimnazije Benedicta Richtera. Na zahtjev nadležnih državnih tijela Exner je recenzirao spomenuti prijedlog gimnazijskoga nastavnoga plana. U tome se dokumentu založio za koordiniranu reformu gimna-

⁵ O donošenju toga zakona i njegovu značenju za školstvo u Monarhiji i hrvatskim zemljama vidi: Ivana Horbec, Vlasta Švoger, „Školstvo kao politicum: Opći školski red iz 1774.“, *Analiza povijest odgoja*, 9 (2010.): 5-47.

⁶ O školstvu u hrvatskim zemljama u prvoj polovici 19. stoljeća usp.: Dunja Modrić-Blivajs, „Utjecaj školskog zakonodavstva na razvoj školstva u Banskohrvatskoj od 1774. do 1850. godine“, *Povijesni prilozi*, 26 (2007.) broj 32., 209-221.; Jaroslav Šidak, „Jedno stoljeće u razvoju školstva u hrvatskim zemljama (1773-1874.)“, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, 9 (1975.), 37-48.; ur. Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958, 49-109.

⁷ Franz Serafin Exner (Beč, 28. kolovoza 1802. – Padova, 21. lipnja 1853.), školski reformator i filozof. Studirao je od 1818. do 1826. godine filozofiju i pravo u Beču i Paviji, a 1827. godine je stekao doktorat filozofije. Do 1831. godine bio je suplent filozofije i pedagogije na Sveučilištu u Beču, od 1831. do 1848. godine redoviti profesor filozofije na Sveučilištu u Pragu. Od godine 1845. angažiran je na pripremama za reformu školstva u Austriji, od travnja 1848. bio je savjetnik u Ministarstvu za javnu nastavu, a zatim ministarski savjetnik. Odbio je ponuđeno mjesto ministra javne nastave. U listopadu 1848. godine izabran je za rektora bečkog Sveučilišta, ali je odbio izbor zbog previše obveza. Od iste godine bio je redoviti član Carske akademije znanosti u Beču. Početkom pedesetih godina 19. stoljeća osmislio je reformu cjelokupnoga školstva u Lombardiji i Veneciji. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Bd. 1, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957, 275-276.; Salomon Frankfurter, *Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Unterrichtsreform*, Wien: Alfred Hölder k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler, 1893, (reprint 2010.), 44-78., 98., 110-116. Dostupno na: <http://www.archive.org/stream/grafleothunhohe00frangoog#page> (Zadnji put pregledano 25. siječnja 2012.)

zija i studija filozofije, uvođenje sustava stručnih učitelja, povećanje broja sati matematike i prirodnih predmeta, filološki ustrojenu nastavu njemačkoga jezika te u perspektivi uvođenje slavenskih jezika kao nastavnih predmeta.⁸ Te je ideje tri godine kasnije razradio i postale su temelj reforme srednjega i visokoga školstva u Monarhiji.

Franz Serafin Exner bio je angažiran i u pripremama za reformu visokoga školstva kao član odbora koji je trebao usuglasiti temeljna načela novoga nastavnog plana studija filozofije. Budući da je već imao neke konkretne prijedloge o tome, povjerena mu je izrada *Nacrta uređenja filozofskog studija na domaćim nastavnim ustanovama* (*Entwurf einer Einrichtung des philosophischen Studiums an den inländischen Lehranstalten*) i njegova obrazloženja. Načelno je smatrao je da se na svakome fakultetu svaka znanost treba obrađivati kao cjelina, a ne da se, kao dotada, njezine osnove obrađuju na studiju filozofije. Budući da je - prema njegovu mišljenju, koje je postalo široko prihvaćeno - pružanje „općega znanja“ zadaća gimnazije i studija filozofije, koji ima središnji položaj između gimnazija i sveučilišta, te da bi se izbjegao preveliki raskorak između tih institucija u disciplinarnome i znanstvenome pogledu, Exner je, po uzoru na njemačka sveučilišta, predložio povezivanje studija filozofije s gimnazijom. Preduvjeti za kvalitetnu nastavu, prema njegovu mišljenju, bili su da se profesorima da određeni stupanj slobode poučavanja, a studentima slobode učenja. Iz glavne zadaće općega obrazovanja proizlaze i glavni predmeti koje bi trebalo podučavati u gimnazijama: klasični jezici i književnost, filozofija, matematika, eksperimentalna fizika, estetika i povijest umjetnosti, opća i austrijska državna povijest, deskriptivne prirodne znanosti („die beschreibenden Naturwissenschaften“) i vjeronauk. Predvidio je i slobodna predavanja iz lijepe književnosti na materinjemu jeziku i već spomenutih predmeta.⁹ Izbijanje revolucije u proljeće 1848. omelo je ostvarenje toga plana.

Početak travnja 1848. godine osnovano je povjerenstvo sastavljeno od istaknutih profesora bečkih i praških fakulteta i gimnazija koje je trebalo osmisliti sveobuhvatnu reformu srednjega i visokoga školstva. Među njima bio je i F. S. Exner. Savjetovanje je održano 5. travnja u Beču. Manjim dijelom na osnovi tamo iznesenih prijedloga, a najvećim dijelom vlastitih već ranije iznesenih ideja Exner je zajedno s Ernstom barunom von Feuchterslebenom, državnim podtajnikom za osnovno školstvo, izradio nacrt preustroja cjelokupne javne nastave – *Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji* (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*).¹⁰

⁸ Frankfurter, *Graf Leo Thun-Hohenstein*, 79-83.

⁹ Isto, 83-89.

¹⁰ Objavljen je 1848. godine kao samostalna publikacija pod gore navedenim naslovom (Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei) te u četiri nastavaka u novinama *Wiener Zeitung* (WZ), Wien, broj 197./18. 7. 1848., 169-171.; 198./19. 7. 1848., 177-179.; 199./20. 7. 1848., 187-189. i 200./21. 7. 1848., 195-197. O pripremanju spomenutoga *Nacrta* usp. Frankfurter, *Graf Leo Thun-Hohenstein*, 4-5., 90-91. Za izradu ovoga rada koristila sam tekst *Nacrta* objavljen u *Wiener Zeitungu*.

U tome *Nacrtu* osnovna škola istaknuta je kao prva i najvažnija sastavnica sustava javne nastave. Radi toga trebalo joj je povećati važnost poboljšanjem naobrazbe učitelja, proširenjem nastavnoga gradiva i uz pomoć novih upravnih i nadzornih struktura.¹¹

Nacrtom temeljnih načela javne nastave u Austriji ukinut je dvogodišnji pripremni studij filozofije i priključen je gimnaziji kao 7. i 8. razred, a osmogodišnja gimnazija podijeljena je na nižu, koja je obuhvaćala prva četiri razreda i višu gimnaziju (od 5. do 8. razreda). Gimnazije su trebale pružiti opće kvalitetno znanje i buduće studente pripremiti za sveučilišni studij, dok su građanske i realne škole pripremale za obrte i druga praktična zanimanja, a realne škole i za nastavak obrazovanja na tehničkim institutima. Na kraju gimnazijskoga obrazovanja trebali se se polagati maturalni ispiti kao ispiti zrelosti za sveučilišni studij. Uvedena su i zemaljska školska vijeća. Bila su sastavljena od četvorice direktora, a svaki od njih bio je nadležan za jedno područje: osnovne škole, gimnazije, druge srednje škole te vjeronauk i vjerski odgoj. Vijeća su trebala organizirati i upravljati školstvom u pojedinim zemljama koje su nepunu godinu kasnije Oktroiranim ustavom nazvane krunovinama. Na taj je način školstvo u velikoj mjeri postalo laičko, izuzeto iz neposrednoga nadzora crkvenih vlasti i postupno je dobivalo značajke državno (nacionalno) usmjerene institucije¹² nastavljajući tako proces započet donošenjem *Općega školskog reda* iz 1774. godine.

Na osnovi *Nacrta temeljnih načela javne nastave* izrađeni su nastavni planovi za gimnazije i realne škole te za sveučilište.

Prema *Nacrtu temeljnih načela javne nastave u Austriji* izrađena je *Osnova temeljnih pravilnih javnoga obučavanja za Hrvatsku i Slavoniu* iz 1849. godine.¹³ Prvu osnovu za reformu školstva izradio je u ljeto 1848. godine od Hrvatskoga sabora

¹¹ Christine Donnermair, Die staatliche Übernahme des Primarschulwesens im 19. Jahrhundert: Maßnahmen und Intentionen. Vergleich Frankreich – Österreich, doktorska disertacija, Wien: Sveučilište u Beču, 2010., 199-200.

¹² Monika Govekar-Okoliš, „Školska uprava u Sloveniji od 1848. do 1914.“, *Analiza povijest odgoja*, 5 (2006.): 65-77., osobito 65-68.

¹³ Objavljena je u više oblika: kao stampata, Hrvatski državni arhiv, Zbirka stampata I., 131-130/1849.; u *Slavenskome Jugu*, 166./16. 10. 1849., 167./17. 10. 1849., 169./19. 10. 1849., 170./20. 10. 1849. i 171./22.10. 1849.; *Narodnim Novinama*, 167./16. 10. 1849., 168./17. 10. 1849., 169./18. 10. 1849., 170./19. 10. 1849., 171./20. 10. 1849., 172./22. 10. 1849., 173./23. 10. 1849., 174./24. 10. 1849.; cjelovito i u izvornome pravopisu donio ju je i Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. III., Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odsjek za bogoštovlje i nastavu, 1910., 347-371. Primjerak *Osnove* nalazi se i u zbirci školskih propisa Hrvatskoga školskog muzeja u Zagrebu, sg. Z 51. Prema tome primjerku *Osnovu* je objavila Radosna Petris-Martinčić, „Temeljni tekstovi iz hrvatskoga školskog zakonodavstva 19. stoljeća (I.)“, *Analiza povijest odgoja* 1 (1992.) 121-152. *Osnova* je tiskana na str. 125-152. U izradi ovoga rada koristila sam tekst objavljen u *Analiza za povijest odgoja*. O *Osnovi* su pisali: Franković (ur.), *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, 103-105.; Iveljić, Pokušaji modernizacije, 43-49.; Tomislav Markus, „Zakonske osnove odbora Sabora Hrvatske i Banskog vijeća 1849. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* 28 (1996.) br. 1-2., 154-158.; Markus, *Hrvatski politički pokret 1848.-1849.*, 309-315.; Petris-Martinčić, Temeljni tekstovi, 121-124. i Dinko Župan, Pučko školstvo u vrijeme banovanja Ivana Mažuranića, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2002., 23-26.

imenovani „Odbor za izradjenje najpotrebitih popravakah u školah, naucih i vërozakonih“ pod predsjedanjem senjskoga biskupa Mirka Ožegovića.¹⁴ Prosvjetni odsjek Banskoga vijeća¹⁵ dobio je zadatak „odborno to dëlo u potanki pretres uzeti, primetbe svoje i opazke učiniti, i savëršene u obojim – cërkvrenom naime i školskom – obziru osnove sastaviti, i za budući kraljevinah sabor dogotoviti“. U travnju 1849. Odsjek je započeo rad na toj osnovi. U pogledu odredaba koje se tiču uređenja crkvenih odnosa ograničio se na primjedbe po pojedinim točkama prijedloga ne ulazeći u veće intervencije. Međutim, dio *Osnove* koji se odnosi na uređenje školstva Prosvjetni je odsjek ocijenio nesustavnim, što je opravdao nedostatkom vremena za njezinu izradu. Stoga je odlučeno da će Prosvjetni odsjek izraditi novi zakonski prijedlog, sustavniji od prethodnoga, poštujući načela koja je saborski odbor iznio u svome prijedlogu. Odsjek je ocijenio korisnim za cijelu Monarhiju, a napose za Hrvatsku da se „po svih pokrajinah ista pravila javnog podučavanja, isti sustav školski uvede“. Budući da je Ministarstvo javne nastave izradilo *Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji* - koji Moyses naziva „Osnova temeljnih pravilah javnog obučavanja u Austrii“ - koja „sadržava sa duhom vrëmena sudarajuća se, i vëka našega zahtievanjem posve odgovarajuća načela“ odnosno napisana je u liberalnome duhu, članovi Prosvjetnoga odsjeka smatrali su je primjerenim temeljem za izradu hrvatske zakonske osnove o školstvu. Dodatni argument u prilog te odluke predstavljala je činjenica da se njezina temeljna načela, u biti, slažu s glavnim načelima zakonske osnove saborskoga odbora. Stoga je Prosvjetni odsjek zaključio predložiti da se austrijska zakonska osnova „za trojednu takodjer našu kraljevinu u načelu primi, te naroda i narodnosti naše svestranim potriebštinam potanko primëri“. ¹⁶ Hrvatska inačica austrijske zakonske osnove, prilagođena prilikama u Hrvatskoj, koju je izradio Prosvjetni odsjek uz popratno pismo banskoga namjesnika Mirka Lentulaja, 1. rujna 1849. godine poslana je upravljajućim odborima hrvatskih županija i saborskim zastupnicima te je objavljena u tisku odnosno, današnjim rječnikom rečeno, upućena je na javnu raspravu.¹⁷

¹⁴ Josip Kolanović, „Saborski odbori. Ustroj i djelatnosti 1848.-1849.“, u *Hrvatska 1848. i 1849. Zbornik radova*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001., 75-88., osobito 81. Usp. i izvještaj Stjepana Moysesu banu Jelačiću o tijeku izrade zakonske osnove o školstvu u Hrvatskoj od 25. lipnja 1850. godine, Hrvatski državni arhiv (HDA), Bansko vijeće (BV), kutija XV., Prosvjetni odsjek (PO), 7392-792/1850. i HDA, Banska vlada, kut. XXVII., 383/1850. Izvještaj je tiskan u: Tomislav Markus, *Korespondencija bana Jelačića i Banskoga vijeća 1848.-1850.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998., 601-602.

¹⁵ O radu Prosvjetnoga odsjeka Banskoga vijeća i o njegovim nastojanjima za modernizacijom hrvatskoga školstva vidi Iveljić, Pokušaji modernizacije, 33-77.

¹⁶ Moysesov dopis Jelačiću od 25. lipnja 1850. godine, citirano prema: Markus, *Korespondencija*, 601-602.

¹⁷ Isto. Tvorcima hrvatske zakonske osnove o uređenju školstva smatrali su da je prije rasprave u Hrvatskome saboru, za koji se očekivalo da će se ponovno sastati nakon završetka oružanih sukoba u Monarhiji, potrebno putem tiska upoznati javnost s tako važnim dokumentom. Bio je to izravni pokazatelj promjene odnosa vlasti u Hrvatskoj prema javnosti, koja je upravo tijekom revolucionarnih godina postala ozbiljan politički čimbenik, respektiran od strane tijela vlasti. Nakon izbijanja revolucije u proljeće 1848. praksa traženja povratnih informacija u javnome mnijenju postala je uobičajena i u ostatku Monarhije.

3. Komparativna analiza *Nacrta temeljnih načela javne nastave u Austriji iz 1848. i Osnove temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu iz 1849. godine*

U formalnopravnome smislu ima nekoliko bitnih razlika između austrijskoga i hrvatskoga prijedloga reforme školstva. Austrijska inačica trebala se odnositi na cijelo područje Habsburške Monarhije i obuhvatiti cijeli školski sustav. Predlagatelj je bilo Ministarstvo javne nastave, a stupila je na snagu temeljem carske odluke i pisana je njemačkim jezikom - općerazumljivim u cijelome Austrijskom Carstvu. Hrvatski zakonski prijedlog reforme školstva u državnomopravnome pogledu izrađen je za cijeli hrvatski teritorij odnosno za civilnu Hrvatsku i Slavoniju, Vojnu krajinu, a u pogledu visokoga školstva odnosio bi se i na Dalmaciju te na područje „Vojvodine sèrbske“ (§ 70.).¹⁸ Sastavljač i predlagatelj bio je Prosvjetni odsjek Banskoga vijeća, odnosno Bansko vijeće u banovo ime, a Hrvatski sabor trebao ju je usvojiti kao zakon kojim se regulira cjelokupno područje školstva u hrvatskim zemljama. Njime je predviđen samostalni hrvatski školski sustav, a ovlasti središnjih državnih tijela donekle su priznate samo u području visokoga školstva. Bio je to prvi prijedlog zakona o školstvu napisan hrvatskim jezikom i kao takav jedan od rezultata proglašenja hrvatskoga („narodnoga“) jezika službenim.

U strukturno-sadržajnome pogledu *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja* slijedi *Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji*. Oba zakonska prijedloga sastoje se od četiri glavna dijela: uvodnoga dijela i općih odredaba; prvoga odjeljka u kojemu se definiraju ciljevi, zadaće i ustroj osnovnih škola; drugoga odjeljka podijeljenoga u tri dijela, a u svakome od njih utvrđeni su glavna svrha, uloga i ustroj gimnazija, građanskih i realnih škola te ostalih srednjih škola i trećega odjeljka u kojemu se precizno određuju zadaće, ustroj i uloga visokih škola, koje se dijele na sveučilište (odnosno fakultete u današnjemu shvaćanju pojma) i tehničke institute (odnosno visokoškolske ustanove za tehničko obrazovanje). U hrvatskome zakonskom prijedlogu na kraju trećega odjeljka dodan je dio u kojemu se definira stipendiranje siromašnih učenika i učenica „O stipendiah, odhranilištu zagrebačkom, sirotištih zaklade biskupske, kao i zakladah za odgojenje dèvojakah u varaždinskom samostanu duvnah Sv. Ursule“, koji obuhvaća članke 113. do 116. Analizirani zakonski prijedlozi razlikuju se i u broju članaka, dok se austrijski sastoji od stotinu paragrafa, hrvatski ih ima ukupno 116.

Primjedbe na *Osnovu* nisu bile oštre i načelne nego su više išle u smjeru pokušaja poboljšanja nekih detalja. Od važnijih primjedaba treba spomenuti ideju da bi osnovne škole trebala plaćati država i da se ne ukinu školarine na visokim školama jer država ima koristi i od zanatlija i od visokoobrazovanih ljudi pa bi ih u tome smislu trebalo izjednačiti. Cuvaj, *Građa za povijest školstva*, sv. III., 372-378.

¹⁸ U vrijeme kada je nastala *Osnova*, hrvatski politički krugovi i hrvatska politička javnost zalagali su se za suradnju hrvatske i srpske politike te za ostvarenje saveza Trojedne Kraljevine i Vojvodine srpske nakon što ju vladar službeno prizna. Međutim, taj savez nije ostvaren odnosno vladarevom odlukom iz studenoga 1849. osnovana je posebna krunovina Vojvodina Srbija i Tamiški Banat.

U uvodnome dijelu ističe se potreba poboljšanja školstva, a hrvatska *Osnova* dodaje da je u javnome obrazovanju potrebno i da se „narodni pravac uvede“. Reforma školstva dužnost je države, ali se u hrvatskoj inačici u tome pogledu ističe uloga parlamenta odnosno potreba suradnje vlade i parlamenta u modernizaciji školstva. Kao glavni zadatak reforme oba zakonska prijedloga navode potrebu da se i najsiromašnijima omogući obrazovanje kao preduvjet za uživanje prava i sloboda koje su im dodijeljene.¹⁹ Istaknuta je obveza države da u provođenju obrazovne reforme poštuje slobodu svojih građana i prava obitelji.²⁰ Dok se u austrijskome *Nacrtu* upozorava na to da različitost prilika u pojedinim zemljama otežava utvrđivanje i provođenje općih mjera te da se iznose samo glavne smjernice po uzoru na druge, slične sredine u kojima su se one potvrdile u praksi, hrvatska *Osnova* uz to opisuje i teško stanje u hrvatskome školstvu. Oba zakonska prijedloga upozoravaju da je ove glavne smjernice potrebno nadopuniti opširnim nastavnim planovima i uputama te da su one samo hipotetske, a u hrvatskome se prijedlogu navodi da su one takve jer su „u tješnom savezu sa budućim državnim ustrojenjem naše domovine“.²¹

U oba dokumenta jednako se definira zadatak osnovnih ili pučkih škola, a to je pružanje znanja i vještina koje su potrebne svakome državljaninu za potpuno uživanje stečenih prava i sloboda. Ukazuje se na potrebu povećanja broja škola i nastavnih sadržaja, poboljšanje obrazovanja učitelja i njihova društvenoga statusa te uspostavljanje nezavisne školske uprave, posvećene interesima osnovnoga školstva. U hrvatskoj se *Osnovi* naglašava i potreba da se pučkim školama „posve narodni pravac dade“ i da se učitelji oslobode „verigah zavisnosti od svakog inog, osim školskog poglavarstva“. Na jednaki su način utvrđene srednje škole i njihov zadatak, a razlika je u tome što se u hrvatskom zakonskom prijedlogu niže gimnazije nazivaju gramatičkim ili slovničkim školama, a u austrijskom se nazivaju latinskom školom. U srednjim školama predmeti bi se trebali obrađivati svrsishodno, ali bez nepotrebne pedanterije i jednostranosti. U oba zakonska prijedloga navedena su ista temeljna načela na kojima se zasnivaju srednje škole. One trebaju pružiti uistinu opće znanje, podučavati ne samo (klasične) jezike nego i ostale opće znanosti – matematiku, prirodne znanosti i povijest te pripremati učenike za nastavak obrazovanja na odgovarajućim visokoškolskim ustanovama. One tre-

¹⁹ Misli se na liberalno shvaćena građanska prava i slobode, koje su proglašene u proljeće 1848. nakon izbijanja revolucije i za koje je najavljeno da će biti zajamčene ustavom. To su ponajprije sloboda tiska, mišljenja i izražavanja misli, sloboda okupljanja i udruživanja, jednakost pred zakonom i u plaćanju poreza, vjerska, jezična i nacionalna ravnopravnost, sloboda poučavanja i učenja, nepovredivost privatnoga vlasništva itd.

²⁰ Ovdje se očito misli na pravo roditelja ili staratelja da sami odlučuju o načinu i mjestu obrazovanja svoje djece ili štíćenika.

²¹ „Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Oesterreich“, WZ, 197./18. 7. 1848., 169-170. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, u Petris-Martinčić, *Temeljni tekstovi*, 125-126.

baju učenicima pružiti što je moguće cjelovitije znanje i osposobiti ih za praktični život. Podučavanjem općih predmeta na oba tipa srednjih škola treba ukloniti jaz koji je postojao među visokoobrazovanim ljudima u pogledu vrste obrazovanja te omogućiti slobodan prelazak učenika iz jednoga tipa škole u drugi.²² Jednako su definirani zadaci i tipovi visokih škola, ali se u hrvatskome zakonskom prijedlogu tehnički instituti navode kao „umjetnostni ili tehnički zavodi“, a kao uzor za osnivanje sveučilišta ne navode se ona njemačka prema kojima bi se trebala reorganizirati sveučilišta u Austriji, nego „austrijska, kako će se z nova urediti, te zatim inostrana sveučilišta“.²³ Očito je da su tvorci hrvatskoga reformskog prijedloga namjerno izbjegli pozivanje na njemačke uzore jer je to bilo vrlo nepopularno u hrvatskoj javnosti u vrijeme nastanka dotičnoga zakonskog prijedloga.

U oba se dokumenta upozorava na potrebu da se svi javni učitelji plaćaju iz državne blagajne, ali se radi poticanja sudjelovanja pojedinaca i korporacija u podupiranju osnovnih škola ove škole kao i građanske škole proglašavaju općinskim ustanovama, ostale srednje škole pokrajinskim, a visoke škole državnim ustanovama. Hrvatski zakonski prijedlog srednje škole, osim građanskih, i sveučilišta proglašava državnim ustanovama te napominje da će o budućemu odnosu Hrvatske prema zajedničkoj državi²⁴ i o saborskome zaključku ovisiti hoće li se od austrijske vlade zatražiti financijska pomoć za osnivanje i održavanje sveučilišta i tehničkoga zavoda jer bi se zbog toga visoko školstvo moralo podvrgnuti vrhovnome nadzoru austrijske vlade. U dokumentu na njemačkome jeziku napominje se da se ovaj *Nacrt* detaljnije bavi samo osnovnim školama, gimnazijama i sveučilištima kao tipovima obrazovnih ustanova kojima je potreban preustroj, a u dokumentu na hrvatskome jeziku ponajprije se ističe da se on bavi pučkim školama i gimnazijama jer se druge vrste škola tek trebaju organizirati u Hrvatskoj. Ministarstvo javne nastave, odnosno Prosvjetni odsjek Banskoga vijeća, svoje

²² WZ, 197./18. 7. 1848., 170. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 126-127.

²³ WZ, 197./18. 7. 1848., 170. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 127.

²⁴ U proljeće 1848. godine hrvatski su vladajući krugovi izražavali želju za tješnjim povezivanjem s austrijskim zemljama koje su dobile Ustav, želeći da i hrvatske zemlje uživaju ustavno uređenje, a krajem travnja 1848. zbog separatističke politike mađarske revolucionarne vlade ban Josip Jelačić prekinuo je sve državnopravne veze Trojedne Kraljevine s Kraljevinom Ugarskom. Time je znatno promijenjen državnopravni položaj Trojedne Kraljevine unutar Monarhije i trebalo ga je iznova regulirati. Liberalno orijentirani dio javnosti i dio vladajućih slojeva u Hrvatskoj zagovarao je preustroj Habsburške Monarhije u (kon)federativnu državnu zajednicu utemeljenu na ravnopravnosti naroda u skladu s koncepcijom austroslavizma. O austroslavističkoj koncepciji u hrvatskoj sredini vidjeti: Jaroslav Šidak, „Austroslavizam i Slavenski kongres u Pragu 1848.“, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1979., 95-114.; Iskra Iveljić, „Stiefkinder Österreichs: Die Kroaten und der Austroslavismus“, u *Der Austroslavismus, ein verfrühtes Konzept zur politischen Neugestaltung Mitteleuropas*, Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 1998., 125-137.; Markus, *Hrvatski politički pokret 1848.-1849.*, 127-136.; Švoger, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*, 228-253.

prijedloge predaje na uvid javnosti, svjesno da će usklađenost njihovih prijedloga s mišljenjem javnosti omogućiti bolju provedbu reformi.²⁵

U prvih devet članaka uvrštenih u opće odredbe definira se obveza države da brine za podučavanje mladeži oba spola, dužnost roditelja ili skrbnika da svojoj djeci ili šticećenicima pruže barem osnovnoškolsko obrazovanje, mogućnost podučavanja djece u krugu obitelji, u privatnim ili javnim školama te uvjeti koje učenici obrazovani u svome domu moraju ispuniti da bi mogli nastaviti obrazovanje na javnim školama. Zatim se definiraju uvjeti potrebni za osnivanje privatnih škola kao i tipovi javnih škola te njihove glavne zadaće. Hrvatski zakonski prijedlog razlikuje se od austrijskoga u tome što predviđa da dozvole za utemeljenje privatnih škola na svim razinama dodjeljuje Bansko vijeće (paragraf 5.), a ne Zemaljsko školsko vijeće za osnovne škole odnosno Ministarstvo javne nastave za više privatne škole (paragraf 5. *Nacrta*). Člankom 8. *Osnove* definira se da je osnovno školovanje besplatno te da će o školarinama u srednjim i višim školama odlučiti Hrvatski sabor, dok *Nacrt* u paragrafu 8. predviđa besplatno školovanje samo za siromašne, a u srednjim i visokim školama samo za nadarene i marljive siromašne učenike. Najveće razlike između oba zakonska prijedloga postoje u 9. paragrafu. Naime, *Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji* visoke škole stavlja pod neposrednu upravu Ministarstva javne nastave, dok će osnovnim i srednjim školama u ime Ministarstva neposredno upravljati Zemaljsko školsko vijeće sastavljeno od četvorice ravnatelja, od kojih bi svaki trebao biti nadležan za jedan tip škola – osnovne škole, gimnazije, ostale srednje škole i za nastavu vjeronauka. Oni bi trebali biti imenovani iz redova iskusnih učitelja i odgovarali bi za stanje nastavne grane koja im je povjerena. Zemaljsko školsko vijeće čini jedan odjel pokrajinske vlade. *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu* vrhovnu upravu nad svim školama u Trojednoj Kraljevini i Vojnoj krajini stavlja u ruke (zemaljskoga) školskog vijeća, a to je Prosvjetni odsjek Banskoga vijeća. Taj bi odsjek, uz niže činovnike, činila trojica savjetnika ili izvjestitelja od kojih bi svaki bio nadležan i odgovoran za jednu razinu škola. Budući da u Prosvjetnome odsjeku već postoje dva savjetnika za vjerske i crkvene poslove – jedan za Katoličku, a drugi za Pravoslavnu crkvu – ukupno bi trebalo biti pet savjetnika. Eventualni vrhovni nadzor Ministarstva javne nastave nad visokim školama u Hrvatskoj, prema predlagatelju, ovisit će o budućem odnosu Trojedne Kraljevine prema središnjoj vladi i o odgovarajućoj odluci Hrvatskoga sabora.²⁶

U I. odjeljku, koji u *Nacrtu temeljnih načela* obuhvaća paragrafe 10.-32., a u *Osnovi temeljnih pravila* članke 10.-38., potanko su definirani zadaci, nastavni predmeti, djelovanje i trajanje osnovne škole, obveza pohađanja osnovne škole za djecu

²⁵ WZ, 197./18. 7. 1848., 170. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 128.

²⁶ WZ, 197./18. 7. 1848., 170-171. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 128-130.

u dobi od šest do dvanaest godina te nakon toga nedjeljne škole (do navršene petnaeste godine života), financiranje, uprava i nadzor nad osnovnim školstvom, plaće, obveza i način stručnoga usavršavanja učitelja, postupak izbora na učiteljska radna mjesta, zatim osnivanje mirovinskoga fonda za učitelje i pokrajinskoga školskog lista na koji se trebaju pretplatiti sve škole. Za ono što se u austrijskoj zakonskoj osnovi predviđa nadležnost Ministarstva javne nastave i zemaljskih sabora te parlamenta Carevine u hrvatskoj se zakonskoj osnovi nalazi u nadležnosti Banskoga vijeća i Hrvatskoga sabora, a donose se i konkretni prijedlozi o financiranju i ustroju pojedinih službi. Primjerice, Sabor treba odlučiti o eventualnome plaćanju školarina učenika koji su iz dobrostojećih obitelji (paragraf 12.), detaljnije je razrađen ustroj dvogodišnjega odnosno trogodišnjega tečaja za buduće učitelje i propisana je plaća pojedinih učitelja na preparandiji (paragrafi 17. i 18.). Zatim su predložene plaće učitelja ovisno o mjestu u kojemu se nalazi škola i prilagođene troškovima života (Najvišu plaću imali bi učitelji u Zagrebu i Rijeci, a najnižu seoski učitelji jer oni dobivaju besplatni stan, drvo za ogrjev i vrt, paragraf 24.) te plaće okružnih školskih nadzornika (paragraf 33.). Predložen je iznos učiteljskih mirovina ovisno o godinama staža (paragraf 25.) te je utvrđeno da se sve navedene odredbe odnose i na djevojačke škole (paragraf 37.). Također je predloženo trajanje školske godine u gradovima (od početka studenoga do kraja kolovoza), dok je okružnim školskim nadzornicima dopušteno da, ovisno o lokalnim prilikama i poljskim radovima, određuju slobodne dane učenicima seoskih škola, a utvrđen je i dnevni broj nastavnih sati (paragraf 36.).²⁷ Hrvatske zemlje podijeljene su na osam školskih okruga (paragraf 32.), nastavni predmeti usmjereni su u slavenskome duhu, a domaća povijest i ustav odnosili su se na hrvatske zemlje, dok u nastavi materinjeg jezika „se ima iz načela ravnopravnosti na latinska i ćiriliska pismena obzir uzeti“ (paragraf 13.). Seoskim učiteljima izričito se zabranjuje da uz učiteljsku obavljaju i službu zvonara ili seoskih bilježnika; dopušta im se samo da sviraju orgulje u crkvi (paragraf 24.). U pogledu ograničavanja izvannastavnih obveza seoskih učitelja hrvatski je zakonski prijedlog stroži od austrijskoga, koji dopušta službu orguljaša i izričito zabranjuje jedino službu zvonara (paragraf 22.).²⁸

U prvome dijelu II. odjeljka posvećenom gimnazijama u *Nacrtu glavnih načela javne nastave u Austriji* člancima 33.-51., a u *Osnovi temeljnih pravilah javnoga obučavanja* člancima 39.-58. definiraju se ustroj i glavne zadaće gimnazije, nastavni predmeti i način podučavanja, obveza polaganja ispita zrelosti ili mature kao preduvjeta za sveučilišni studij, način financiranja gimnazija, uvjeti koje mora zadovoljiti kandidat za gimnazijskoga učitelja, neposredno i posredno upravljanje gimnazijom, dužnosti ravnatelja gimnazije i zemaljskoga ravnatelja

²⁷ Uglavnom se poklapao s odredbama o broju nastavnih sati u Općemu školskom redu iz 1774. godine.

²⁸ WZ, 198./19. 7. 1848., 177-179. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hrvatsku i Slavoniju*, 130-137.

gimnazija. Hrvatski prijedlog zakona strukturom i sadržajem slijedi austrijski predložak uz osnovnu razliku da ovlasti Zemaljskoga školskog vijeća i Ministarstva javne nastave dodjeljuje Banskome vijeću, koje se naziva „državno bansko vjeće“ ili „domaća državna vlada“. Hrvatski su predlagatelji, za razliku od austrijskih, financiranje gimnazija predvidjeli i iz sredstava školskih zaklada (paragraf 40.), predložili su visinu plaće profesora više i niže gimnazije (paragraf 53.) te ravnatelja i podravnatelja (paragraf 54.), predvidjeli su trajanje školske godine (od početka studenoga do svršetka kolovoza, paragraf 47.) i gdje bi trebalo osnovati više, a gdje niže gimnazije (paragraf 44.). U popisu nastavnih predmeta na prvo mjesto među jezicima stavili su materinji, a ne latinski i grčki jezik, umjesto drugoga zemaljskog jezika predvidjeli su učenje staroslavenskoga, a kao slobodne predmete uz francuski, talijanski i engleski jezik naveli su i „sva ina slavjanska narječja“ i njemački jezik.²⁹ Među predmete koji se ne uče od prvoga razreda niže gimnazije uz grčki i hebrejski jezik kao u austrijskome zakonskom prijedlogu naveli su i staroslavenski (paragraf 42.). Pravo imenovanja gimnazijskih profesora, podravnatelja i ravnatelja dodijelili su Banskome vijeću (paragraf 57.).³⁰

Drugi dio II. odjeljka bavi se građanskim i realnim školama i obuhvaća članke 52.-57. u austrijskom, a članke 59.-64. u hrvatskome zakonskom prijedlogu. U njemu se utvrđuje uloga građanskih i realnih škola u cjelokupnome školskom sustavu, njihov ustroj i način obrade nastavnih sadržaja. Budući da ovakvih škola u hrvatskim zemljama tada još nije ni bilo, ne čudi činjenica da su odstupanja između austrijskoga i hrvatskoga zakonskog prijedloga ovdje minimalna. Svode se na to da hrvatska zakonska osnova predlaže gdje bi trebalo osnovati realne škole (paragraf 63.), detaljnije se određuje trajanje ženskih škola (jedna ili dvije godine) i propisuje njihovo spajanje s osnovnim školama za djevojčice (paragraf 62.), a ta se mogućnost spominje i u austrijskome zakonskom prijedlogu.³¹

Treći dio II. odjeljka regulira osnivanje ostalih srednjih škola koje bi trebale pružiti stručno obrazovanje ovisno o lokalnim potrebama. U *Nacrtu glavnih načela* takvim se školama bave članci 58.-61., a u *Osnovi temeljnih pravilah* članci 65.-69. Ovaj posljednji dokument slijedi svoj austrijski uzor, ali konkretno navodi koje bi vrste stručnih škola trebalo osnovati i gdje: poljoprivrednu školu u Varaždinu ili

²⁹ Općenito se može reći da je u *Osnovi temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu* primjetna nesklonost prema njemačkome jeziku i sklonost prema slavenskim jezicima odnosno shvaćanje da bi nastava trebala biti prožeta slavenskim duhom. To je odraz tadašnjega prevladavajućeg raspoloženja u hrvatskoj javnosti koja je podržavala sva nastojanja za unaprjeđenjem narodnoga jezika i kulture i odbacivala uporabu njemačkoga jezika, čak i kao sredstva za stjecanje višega obrazovanja i kulture. U gotovo svakoj prilici nastojala ga je zamijeniti nekim od slavenskih jezika tvrdeći da na češkom ili ruskom jeziku postoji dovoljno bogata književnost koja može poslužiti za produbljenje obrazovanja i proširenje kulturnih vidika.

³⁰ WZ, 199./20. 7. 1848., 187-188. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 137-141.

³¹ WZ, 199./20. 7. 1848., 188. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 141-142.

Požegi, trgovačku u Karlovcu ili Sisku i Rijeci te pomorske škole u Pagu,³² Bakru i Rijeci, a trebalo bi osnovati i višu vojnu školu za obrazovanje vojnih časnika. Ovlasti za to u rukama su vojnih vlasti, ali je svakako potrebno da joj se „osim vojničkoga, narodni takodjer pravac daje.“ (paragraf 67.) Kao nastavni jezik predviđen je isključivo narodni jezik (paragraf 68.), a navodi se da će hrvatska Vlada sastaviti detaljni plan unutarnjega ustroja takvih škola (paragraf 69.).³³

Treći odjeljak bavi se visokoškolskim ustanovama. U prvome dijelu toga odjeljka detaljno se razmatraju ustroj, glavne zadaće, način podučavanja, uvjeti stjecanja akademskih naslova i znanstveno-nastavnih zvanja, prava i obveze profesora, upravna tijela fakulteta i sveučilišta, način njihova biranja kao i biranja studentskih predstavnika u tijelima akademske uprave te njihova prava i ovlasti. U austrijskome zakonskom prijedlogu ta su pitanja razrađena u člancima 62.-95., a u hrvatskome u člancima 70.-104. Članci u *Osnovi temeljnih pravilah javnoga obučavanja* uglavnom ponavljaju odredbe iz austrijskoga predloška, ali su konkretniji i u njima se naglašava narodni smjer i slavenski duh sveučilišta koje bi se trebalo podići u Zagrebu. To bi u financijskome smislu bilo lakše učiniti ako bi se ostvarilo teritorijalno sjedinjenje Dalmacije i Vojvodine srpske s Hrvatskom i Slavonijom (paragrafi 70. i 75.). Profesore bi trebalo imenovati Bansko vijeće, osim u slučaju da se hrvatsko visoko školstvo (ponajprije iz financijskih razloga) podvrgne austrijskoj vladi. Na domaćemu sveučilištu moći će predavati i strani državljani i Slaveni ili bar oni koji su „našemu slavjanskomu narječju dobro vješti muževi“, a od članova Carske akademije znanosti u Beču samo oni koji se „sa narodnim pravcem istoga sveučilišta slagali budu“. Bitne su kvalifikacije, a ne vjeroispovijest predavača na hrvatskome sveučilištu osim ako se radi o profesorima bogoslovnoga fakulteta (paragrafi 75. i 83.). Predložena je plaća profesora primjerena hrvatskim prilikama, a konačnu odluku o tome donijet će Hrvatski sabor jednako kao i o školarinama (paragrafi 76. i 86.). Utvrđeno je da će se doktorska diploma izdavati na „narodnom našem jeziku“ (paragraf 90.) i da će predavanja trajati od početka studenoga do kraja kolovoza (paragraf 85.). Za buduće svećenike potrebno je osnovati dva sjemeništa u Zagrebu - jedno za Katoličku, a drugo za Pravoslavnu crkvu, a predviđeno je i da će bogoslovi koji su dobivali stipendiju za studij, a odustali su od zaređivanja za svećenika morati vratiti iznos stipendije koju su dobili (oni ili njihovi roditelji) (paragraf 92.). Slična odredba nije predviđena u austrijskome zakonskom prijedlogu. Studentima budućega hrvatskog sveučilišta dopušteno je, a čak im se i preporuča da koju godinu mogu studirati na drugim austrijskim ili inozemnim sveučilištima (paragraf 93.), dok u austrijskome prijedlogu preustroja nastave ne postoji takva preporuka studentima.³⁴

³² U izvorniku stoji: Bagu.

³³ WZ, 199./20. 7. 1848., 188-189. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 142-143.

³⁴ WZ, 200./21. 7. 1848., 195-197. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 143-150.

Drugi dio III. odjeljka posvećen je ustroju i djelovanju tehničkih instituta (u *Nacrtu temeljnih načela* članci 96.-100., a u *Osnovi temeljnih pravilah* članci 105.-112.). Hrvatska zakonska osnova slijedi austrijsku, ali i konkretno navodi potrebu da se u Zagrebu osnuje „visoki obći tehnički zavod (polytechnicum) (§ 105.), koji će se financirati iz školskih zaklada ili posebnim porezom koji će raspisati Hrvatski sabor (paragraf 111.) te da će detaljni plan njegova unutarnjeg ustroja izraditi hrvatska Vlada (paragraf 112.).³⁵

U *Osnovi temeljnih pravilah* slijedi dodatak pod nazivom „O stipendiah, odhramilištu zagrebačkom, sirotištih zaklade biskupske, kao i zakladah za odgojenje djevojakah u varaždinskom samostanu duvnah Sv. Ursule“ (članci 113.-116.) u kojemu se regulira pravo dodjeljivanja stipendija iz različitih državnih i privatnih zaklada. Stipendije iz državnih zaklada dodjeljuje Bansko vijeće, a iz privatnih zaklada dodjeljuju se na način određen u ugovorima o zakladi. Predviđa se ukidanje plemićkoga konvikta u Zagrebu jer njegovo postojanje nije u skladu sa slobodom učenja i poučavanja te načelima na kojima se temelji sveučilište, a zaklada za njegovo uzdržavanje pretvorit će se u stipendije (paragraf 114.).³⁶ Na taj se način dotadašnje stanje željelo prilagoditi novonastalim okolnostima odnosno nadarenim i siromašnim mladićima iz svih društvenih slojeva omogućiti dobivanje stipendija za stjecanje obrazovanja.

Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu zacrtala je glavne smjernice preustroja cjelokupnoga hrvatskog školstva u narodnome duhu s hrvatskim nastavnim jezikom (uz neke ustupke latinskome jeziku u visokome školstvu). Dosljedno je zagovarala slobodu učenja i poučavanja te pravo svakoga na osnovno obrazovanje kao preduvjet za uživanje (i razumijevanje) ustavnih prava. Dok bi pučke i građanske škole trebale biti u financijskoj nadležnosti općina, ali pod vrhovnom upravom Prosvjetnoga odsjeka, sve ostale škole trebale bi se i u upravnome i u financijskome pogledu nalaziti pod ingerencijom Prosvjetnoga odsjeka odnosno Banskoga vijeća. Cjelokupno školstvo - osim donekle visokoga školstva u kojemu se predviđao određeni utjecaj bečkoga središta u slučaju da financijski pomogne njegovo utemeljenje - trebalo se nalaziti u sklopu hrvatskih autonomnih poslova. U tome hrvatski zakonski prijedlog slijedi *Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji*, koji je cjelokupno školstvo neposredno ili posredno stavljao u nadležnost središnjih državnih organa. Hrvatska zakonska osnova predviđala je povećanje broja škola na svim razinama, uvođenje novih vrsta škola, bolje obrazovanje i uvjete rada učitelja te laicizaciju školstva odnosno smanjenje utjecaja svećenstva u upravljanju školama i njihovu nadzoru. Osmogodišnja gimnazija podijeljena je na nižu („gramatična iliti slovnična učiona“) i višu gimnaziju, to jest licej („liceum“), a uče se isti nastavni predmeti učenje kojih

³⁵ WZ, 200./21. 7. 1848., 197. i *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 150-151.

³⁶ *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu*, 151-152.

je predviđeno i u Austriji, ali je predviđeno i učenje staroslavenskoga i drugih slavenskih jezika. Za razliku od austrijskoga zakonskog prijedloga u hrvatskome je predviđena predmetna nastava samo u višoj gimnaziji, a također je uvedena matura kao ispit zrelosti za sveučilišni studij. Nadzor gimnazija u Hrvatskoj povjerava se državnome upravitelju gimnazija koji je član školskoga vijeća odnosno savjetnik Prosvjetnoga odjela Banskoga vijeća za gimnazije i druge srednje škole, a Bansko vijeće imenuje učitelje i ravnatelje gimnazija. Dakle, ovlasti Ministarstva javne nastave iz *Nacrta temeljnih načela javne nastave u Austriji* u hrvatskoj inačici prenesene su na Bansko vijeće, a Hrvatski je sabor trebao donositi odluke o plaćama učitelja i o osnivanju gimnazija.

Oba zakonska prijedloga prožeta su liberalnim duhom i predviđala su preustroj cijeloga školskog sustava. Dok je austrijski reformski prijedlog trebao biti predložak za preustroj i modernizaciju cjelokupnoga školstva u Habsburškoj Monarhiji pa je stoga općenitiji i nadnacionalno usmjeren, hrvatski je zakonski prijedlog konkretniji i primjeren hrvatskim prilikama te nacionalno i slavenski usmjeren.

4. Značenje Exnerova i Moysesova zakonskog prijedloga za razvoj školstva u Austriji i Hrvatskoj

Nakon objavljivanja *Nacrta temeljnih načela javne nastave* uslijedilo je osnivanje Povjerenstva za provođenje nastavne reforme na čelu s Franzom Exnerom. Budući da je uzor za ustroj gimnazija bio školski sustav u njemačkim zemljama, Exner je tražio suradnika koji je obrazovan u najboljim njemačkim školama i koji ima radno iskustvo na takvim školama. Našao ga je u gimnazijskom učitelju Hermannu Bonitzu,³⁷ poznaniku sa svojega putovanja njemačkim zemljama 1842. godine. Car je 6. veljače 1849. Bonitzu imenovao profesorom klasične filologije i književnosti na Sveučilištu u Beču. Uz to je trebao držati uvodna predavanja u filološke studije kandidatima za mjesto gimnazijskih učitelja te surađivati u reformi gimnazija i sveučilišta.³⁸ Na osnovi dogovora s Exnerom Bonitz je napisao *Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich)*, koji se u literaturi obično kratko

³⁷ Hermann Bonitz (Bad Langensalza, 29. srpnja 1814. – Berlin, 25. srpnja 1888.), klasični filolog, filozof i školski reformator. Filozofiju i klasičnu filologiju studirao je u Leipzigu i Berlinu. Godine 1836. stekao je doktorat iz filozofije i položio ispit za gimnazijskoga profesora iz svih predmeta. Iste je godine počeo raditi kao učitelj u Dresdenu, od 1838. radio je kao viši učitelj u gimnaziji u Berlinu, a od 1842. u gimnaziji u Stettinu (Szczecinu). Od 1849. godine bio je profesor klasične filologije na Sveučilištu u Beču, a 1854. izabran je za redovitoga člana Carske akademije znanosti u Beču. Godine 1867. vratio se u Prusku na mjesto ravnatelja gimnazije u Berlinu, a iduće godine izabran je za člana Kraljevske akademije znanosti u Berlinu. Osmislio je reformu pruskoga srednjeg školstva 1882. Napisao je brojne znanstvene rasprave o antičkim autorima. Usp. *Neue Deutsche Biographie*, Band 2, Berlin: Drucker & Humblot, 1955., 447.; Frankfurter, *Graf Leo Thun-Hohenstein*, 92-139.

³⁸ Frankfurter, *Graf Leo Thun-Hohenstein*, 91-100.

naziva *Organisationsentwurf* odnosno *Nacrt ustroja*.³⁹ U tome su zakonskom prijedlogu sintetizirane i konkretizirane ideje koje je - po uzoru na ustroj srednjega i visokoga školstva u Pruskoj - unatrag nekoliko godina u svojim različitim spisima predlagao Exner, a koje su sustavno formulirane u *Nacrtu temeljnih načela javne nastave*. Stavljanjem neposrednoga nadzora nad gimnazijama i drugim srednjim školama u ruke Zemaljskoga školskog vijeća, odnosno za njih nadležnih školskih savjetnika kao prve instance u pedagoškome nadzoru, učinjen je odlučujući korak prema laicizaciji školstva i njegovu definitivnom pretvaranju u *politicum*, premda je utjecaj Katoličke crkve na školstvo i dalje bio važan.

Carskom naredbom od 16. rujna 1849. za privremenu je uporabu odobren *Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji*.⁴⁰ Međutim, političke prilike koje su omogućile reformu gimnazija u liberalnome duhu u međuvremenu su se stubokom promijenile. Slom revolucionarnih pokreta u Monarhiji i pobjeda proturevolucionarnih i reakcionarnih snaga ubrzo su doveli do uvođenja apsolutističkoga sustava. Nakon Silvestarskoga patenta iz 1851. cjelovito provođenje reforme gimnazija iz 1849. godine postalo je nemoguće i započeo je proces njezine revizije. Konačna reforma gimnazija - na temelju donekle modificiranoga *Nastavnog plana za gimnazije* iz 1849., napose u smislu njemačkoga kao nastavnoga jezika od 4. razreda - potvrđena je carskom odlukom od 9. prosinca 1854. godine. Nastavljena je započeta modernizacija, ali je započela i germanizacija gimnazija.⁴¹ *Nastavni plan za gimnazije* iz 1849. predstavljao je temelj razvoja gimnazija u Austriji do početka 20. stoljeća, a neka od njegovih glavnih načela zadržana su i u modernim gimnazijama.

Promjena političkih okolnosti, koja je onemogućila cjelovitu reformu gimnazija prema planovima iz 1848. i 1849. godine, negativno se odrazila i na reformu sveučilišta. Glavna prijeporna pitanja bila su sloboda učenja i poučavanja te konfesionalizacija sveučilišta. Ministar prosvjete Leo Thun želio je prekinuti s predožujskom⁴² praksom učenja napamet i omogućiti prerastanje sveučilišta u znanstvene ustanove u katoličkome duhu, ali ne i pod potpunim nadzorom Katoličke crkve. Preduvjet za ostvarenje znanstvenoga pristupa na sveučilištu bilo je očuvanje barem ograničene slobode poučavanja profesora. Umjesto filozofije prava temelj

³⁹ O tome detaljnije vidjeti: Ivana Horbec – Vlasta Švoger, „Početak modernoga srednjeg školstva u Habsburškoj Monarhiji: Nastavni plan za gimnazije (1849.)“, *Anali za povijest odgoja*, vol. 10 (u tisku).

⁴⁰ Helmut Slapnicka, „Die Rechtsstellung der Universitäten im alten Österreich von den Reformen Leo Thuns bis zum Ende der Monarchie“, u *Universitäten im östlichen Mitteleuropa. Zwischen Kirche, Staat und Nation – Sozialgeschichtliche und politische Entwicklungen*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, 2008., 195-205. Ovdje se referiram na str. 196.

⁴¹ Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860.*, Zagreb: Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, 1985., 304-305.

⁴² Predožujskim se razdobljem u historiografiji naziva vrijeme od Bečkoga kongresa do izbijanja revolucije u Habsburškoj Monarhiji u ožujku 1848. godine.

pravnoga studija trebali su biti povijesni predmeti kojima je glavni zadatak bio isticanje tradicije u oblikovanju pravnih i državnih oblika nasuprot revolucionarnim promjenama. U provođenju svojih planova ministar prosvjete namjeravao se osloniti na njemačke profesore, često protestantske vjeroispovijedi, jer je njihov pedagoški rad bio na višoj znanstvenoj razini od njihovih austrijskih kolega. Nakon dugih i žustrih rasprava u vladajućim krugovima car je odlukom od 27. kolovoza 1854. prihvatio Thunove ideje i dopustio ograničenu slobodu poučavanja i učenja te pristup nekatolicima na mjesta sveučilišnih profesora. Reformom je predviđen trogodišnji studij za gimnazijske profesore i polaganje strogih ispita, ne samo iz njihova specijalističkog područja. To se pozitivno odrazilo i na poboljšanje društvenoga statusa gimnazijskih profesora, ali i na podizanje kvalitete nastave u gimnazijama.⁴³

Opisana privremena reforma gimnazija u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji - građanskih i realnih škola u hrvatskim zemljama još nije bilo - počela se primjenjivati u školskoj godini 1850./1851. na zagrebačkoj gimnaziji, koja je priključenjem dvogodišnjega studija filozofije s Kraljevske akademije znanosti pretvorena u osmogodišnju, a kasnije postupno i u ostalim, tada još nepotpunim, uglavnom četverogodišnjim gimnazijama.⁴⁴ Od 1854. godine i u hrvatskim je gimnazijama njemački uveden kao nastavni jezik, a takvo je stanje ostalo do obnove ustavnosti 1860. godine, nakon čega je hrvatski jezik ponovno postao nastavni u hrvatskim gimnazijama.⁴⁵ Nakon što je u školskoj godini 1850./1851. dvogodišnji filozofski tečaj s Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu priključen zagrebačkoj gimnaziji kao 7. i 8. razred, Akademija je pretvorena u C. K. Pravoslavnu akademiju.⁴⁶ Nastava na njoj, kao i na drugim pravoslavnim akademijama u Ugarskoj i Erdelju, ograničena je na pozitivno pravo potrebno državnim činovnicima i odvjetnicima. Od listopada 1855. slijedila je sudbinu gimnazija u pogledu proglašenja njemačkoga jezika nastavnim. Takva je praksa trajala do kolovoza 1860. kada je naredbom Ministarstva bogoštovlja i nastave dopuštena uporaba „zemaljskoga jezika“ u nastavi pojedinih predmeta na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji, a „narodni jezik“ kao isključivi nastavni uveden je naredbom Dvorskoga dikasterija od 7. travnja 1861.⁴⁷

Nakon što je vladar Franjo Josip odlukom od 24. listopada 1850. odobrio uspostavu privremenih zemaljskih školskih vijeća, predviđenih *Nacrtom temeljnih načela javne nastave u Austriji*, stvoreni su preduvjeti za početak njihova rada i u hrvatskim zemljama. Ministar bogoštovlja i nastave Leo Thun 2. studenoga 1851.

⁴³ Gross, *Počeci*, 305-307.

⁴⁴ Isto, 307-311.

⁴⁵ O nastojanjima za germanizacijom gimnazija u Hrvatskoj opširnije piše Gross, *Počeci*, 313-324.

⁴⁶ O zagrebačkoj akademiji usp. Lelja Dobronić, *Zagrebačka akademija/Academia Zagrabienensis. Visokoskolski studiji u Zagrebu 1633.-1874.*, Zagreb: Dom i svijet, 2004.

⁴⁷ Gross, *Počeci*, 312-313.

donio je „Naredbu ministarstva bogoštovja i nastave u obziru postavljenja privremene zemaljske školske oblasti za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu“ te „Naputak za članove zemaljske školske oblasti za Hèrvatsku i Slavoniu“.⁴⁸ Uspostava Zemaljskoga školskog vijeća u Hrvatskoj kasnila je u odnosu na ostale habsburške zemlje i zbog postojanja Banskoga vijeća, koje je do lipnja 1850., kada je zamijenjeno Bansom vladom, *de facto* bilo samostalna hrvatska vlada. Primjerice, zemaljska školska vijeća za slovenske pokrajine osnovana su još tijekom 1849. godine.⁴⁹

Premda *Osnova temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hèrvatsku i Slavoniu* nije ostvarena u praksi, jer je uslijedio prikriveni, a zatim i otvoreni apsolutizam, ideje i načela izneseni u tome prvom zakonskom pokušaju sustavnoga reguliranja cjelokupnog školstva u Hrvatskoj trajno su utjecali na kasnije zakonske prijedloge o uređenju hrvatskoga školstva na različitim razinama.

Nacrt temeljnih načela javne nastave u Austriji iznio je glavne smjernice reforme cjelokupnoga školstva u toj državi i poslužio kao temelj za izradu kasnijih zakonskih prijedloga preustroja osnovnoga, srednjeg i visokog školstva. Na taj je način presudno utjecao na cjelokupni školski sustav u Austriji do prvih desetljeća 20. stoljeća, a neka rješenja koja je ponudio inkorporirana su i u suvremeni obrazovni sustav u toj zemlji i u zemljama proizašlima iz habsburške države.

Nacrt ustroja gimnazija i realnih škola u Austriji iz 1849. godine, izrađen kao konkretizacija *Nacrta temeljnih načela javne nastave u Austriji* iz prethodne godine, zacrtao je glavne smjernice modernizacije gimnazija u Hrvatskoj i predstavljao je zakonski temelj razvoja hrvatskoga srednjoškolskog sustava do sredine 20. stoljeća.⁵⁰

⁴⁸ Cuvaj, *Grada*, sv. III., 381-388.

⁴⁹ Opširnije o njihovu radu piše Govekar-Okoliš, *Školska uprava u Sloveniji*, 65 -77.

⁵⁰ Agneza Szabo, „Razvoj osnovnoga i srednjeg školstva od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća“ u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. IV., *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, Zagreb: Školska knjiga, 2009., 223.-232. (Ovdje se referiram na 228-229.); Dinko Župan, „Od Eselbanka do modernog školstva“ u: *Slavonija, Baranja i Srijem vrela europske civilizacije*, prvi svezak, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2009., 425- 429, osobito 428.

On foundations of modern public education in the Habsburg Monarchy and in Croatia

Vlasta Švoger
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: vsvoger@isp.hr

Summary

This essay compares the Outline of the Basic Principles of Public Education in Austria (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*) from 1848 and the Elements of Basic Regulations of Public Education in Croatia and Slavonia (Osnove temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hrvatsku i Slavoniu) from 1849. It discusses social and political circumstances in which these two legislative proposals were written, and then examines their influence on the development of public education in Habsburg Monarchy and Croatian lands. The legislative proposal on the basic principles of public education in Austria established foundations for the development of modern public education at all levels in lands ruled by the Habsburg dynasty. It was also the model for the Croatian legislative proposal on educational reform. While political circumstances prevented its realization, this early attempt towards developing a legislative basis for Croatian educational system greatly advanced modernization of Croatian public education.

Keywords: history of public education, Outline of the Basic Principles of Public Education in Austria (*Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichtswesens in Österreich*) from 1848, Elements of Basic Regulations of Public Education in Croatia and Slavonia (Osnove temeljnih pravilah javnoga obučavanja za Hrvatsku i Slavoniu), Franz Seraphin Exner, Department of Education of the Ban's Council